

Розвиток педагогічної творчості майбутнього вчителя як основна детермінанта професійної готовності

Ключові слова: педагогічна творчість, творчість, професійна діяльність, професійна підготовка, навчання, виховання.

На сучасному етапі розвитку суспільної педагогічної думки пріоритетним напрямом реформування вищої освіти є її інтеграція у світовий освітній простір, яка виступає джерелом розвитку у молоді цілісного світосприймання, методологічною основою розкриття єдності явищ об'єктивної дійсності, що передбачає створення в людині образу світу культури, становлення вчителя як суб'єкта пізнання, здатного творчо діяти в різних епістемологічних системах.

Процес розвитку нових пізнавальних відносин супроводжується вирішенням комплексних проблем, багатоаспектним вивченням складних об'єктів, збільшенням інформаційного обсягу, узагальненості й системності знань. Тому актуальності набуває осмислення процесів прирощування знань та руху їх до єдності завдяки використанню такого ресурсу, як інтеграція, покликаної впорядковувати загальні і специфічні знання в цілісну систему, конституювану різноманітними відношеннями та взаємозв'язками.

Стає очевидною взаємозалежність всіх сфер пізнання від міждисциплінарної інтеграції, що виражається у багатоаспектному переплетінні проблем, предметів і методів пізнавальної діяльності та реалізується в таких проявах як: формування нових дисциплін, теорій. Концепцій інтегрованого характеру; поява універсальних епістемологічних феноменів; асиміляція базовою дисципліною інструментарію (що бере участь в інтеграції); синтез взаємодіючих знань; виникнення нової інтегрованої

галузі знання, котра екстраполюється за межі певної предметної сфери завдяки виробленню загальних методів пізнання [9, 3].

На сучасному етапі розвитку педагогічної думки інтенсифікувався пошук методологічних засад інтеграції знань, що відображено у різних світоглядних позиціях вчених – глобально-історичній (Ю. Солодовніков); гуманістично-феноменологічній (І. Гринчук, І. Зязюн, І. Могілевська, А. Шинкаренко); ноосферно-екологічній (Г. Тарасов, Б. Юсов); культуротворчій (А. Валицька, Г. Падалка, Л. Рапацька, О. Щолокова); проєктивно-естетичній (А. Тхангасоєв).

Розробка теоретичних основ і організаційно-методичних аспектів розвитку інтеграції знань в умовах професійної підготовки фахівців подається у дослідженнях А. Беляєвої, В. Безпалько, С. Гончаренка, Ю. Жидецького, Я. Кміта, С. Клепко, Е. Коваленко, М. Лещенко, О. Шевнюк.

Смисловому і змістово-структурному оновленню художньо-культурологічного знання на засадах інтеграції присвячені праці А. Мелик-Пашаєва, Г. Падалки, Л. Предтеченської, О. Рудницької, Г. Шевченко, О. Щолокової, що дозволяє визначити стратегічні, ціннісно-ейдетичні та логіко-конструктивні тенденції розвитку досліджуваного феномена.

Інтеграція знань при формуванні високоосвіченої особистості вчителя розглядається нами як структурних компонент феномену педагогічної творчості та його зв'язок з розвитком креативності особи.

Мусимо зауважити, що найважливішим внутрішнім рушієм самого існування, історичного розвитку та соціально значущого впливу мистецтва є його сприйняття, що становить основну ланку художньо-освітньої практики. Воно забезпечує можливість і способи прилучення людини до образного змісту художніх творів, відіграє суттєву роль у реалізації творчої діяльності слухача, глядача, виконавця, художнього критика, педагога мистецьких дисциплін, тому розвиток здатності до художнього сприйняття як професійного, так і аматорського, є невід'ємним аспектом збагачення художньої культури суспільства та удосконалення мистецької освіти [7, 101].

Сприйняття завжди пов'язане з осмисленням і віднесенням до певного класу явищ того, що людина бачить, чує, відчуває. Цей особливий вид внутрішньої діяльності (перцепції) є процесом категоризації (Дж. Брунер), у ході якого людина робить логічний висновок, класифікує одержані сенсорні сигнали і тим самими забезпечує зворотний зв'язок із зовнішнім предметом. Оскільки формування у суб'єкта образу того чи іншого явища акти виділення інформативних ознак, їхнього аналізу, порівняння, відбору, абстрагування, запам'ятовування тощо, сприйняття є першим і обов'язковим етапом будь-якого розумового процесу.

Дане твердження на думку вітчизняного вченого О. Рудницької має принципове значення для розуміння особливостей художнього сприймання, тлумачення якого набуває додаткового смислового навантаження як узагальнений вид духовно-практичної діяльності, що вимагає не тільки логічного осмислення одержаної інформації, але й потреби усвідомити та інтерпретувати результати суб'єктивного емоційного осягнення образно-символічного змісту твору. Завдяки цьому художнє сприймання вважається ширшим поняттям, аніж первинне відчуття сенсорної інформації (звукової, зорової, тактильної) на безпосередньо-відображувальному рівні та характеризується ще складнішою, ніж сприймання інших явищ, взаємодією перцептивних та інтелектуальних, чуттєвих і раціональних, репродуктивних і творчих, інтуїтивних та свідомих процесів. Воно відбувається у комплексі відчуттів, уявлень, асоціативного мислення й багатьох інших компонентів психічної діяльності [7, 102].

Аналіз процесу сприймання дає змогу визначити, що про його творчий характер, його спорідненість діяльності митця свідчить те, що обидва процеси залежать від об'єкта інформації (у митця – це навколишній світ, а у реципієнта – художній твір); інтерпретація та оцінка цього об'єкта становить основу діяльності митця і реципієнта (митець інтерпретує та оцінює явища світу, а реципієнт – твори мистецтва); вплив об'єкта позначається на характері діяльності як одного, так і другого суб'єкта (явища реальності

безпосередньо чи опосередковано впливають на діяльність митця, а вплив мистецького твору на реципієнта позначається на усвідомленні ним отриманих емоційних вражень, навіть після завершення конкретного акту сприйняття). Проте художня творчість митця і співзвучність сприймаючого розрізняються між собою за кінцевим результатом. Слухач або глядач не створює принципово нових естетичних цінностей. Сприйняття не є «технологічним» продуктивним процесом і відбувається у зворотному напрямку: від перцепції, відображення вже наявного результату (твір мистецтва) до розуміння закладеної у ньому ідеї, тому творча активність сприйняття передбачає лише співпереживання, суб'єктивне тлумачення образів твору, розмаїття асоціацій, що виникають у реципієнта.

У зв'язку з твердженнями, наведеними вище, перед нами постає проблема у детермінації поняття творчість, мистецтво та визначення його місця, ролі та засобів впливу на особистість у навчально-виховному процесі вищих навчальних педагогічних закладів освіти різних рівнів акредитації.

Тлумачення поняття творчість і педагогіка належить вітчизняному вченому Я. Пономарьову. Він зазначає, що доцільним є введення психології творчості в педагогіку, оскільки, наприклад, основи наукових досліджень, виконуючи роль конкретної науки, яка включає в себе результати досліджень психології творчості, обмежується лише проблемами наукової творчості. Але творчість людей не зводиться лише до творчості в науці. Елементи творчості властиві майже кожному виду діяльності, вони мають велике значення у навчанні, грі тощо. Введення в педагогіку проблем наукової, технічної, художньої творчості безсумнівно поєднає навчання і виховання підростаючого покоління з наукою, технікою, мистецтвом [5, 76].

Включення психології творчості як абстрактної науки до складу педагогіки творчості як конкретної науки – необхідна умова розвитку діяльнісно-перетворюючого типу знання про творчу діяльність. Дотримання такої умови вимагає суттєвого перегляду структури ряду гуманітарних наук та їх взаємовідношення. Це пов'язано з перетворенням абстрактних

гуманітарних наук, що вивчають різні структурні рівні організації творчої діяльності, в науки, які складають суттєвий фундамент знання про творчість, з перетворенням педагогіки творчості, котра виступає у функції конкретної галузі знання, в науку фундаментальну. Поняття «фундаментальна наука» знайоме кожному. Однак цього не можна сказати про зміст поняття, яке криється за даною назвою, про склад його вимог, які потрібно висувати до фундаментальних досліджень, про те, як потрібно будувати, яку стратегію вони повинні мати.

Поняття про те, що дослідження творчості є проблемою комплексною, стало загальноприйнятим уже давно. Я. Пономарьов цю комплексність характеризує тим, що предметом вивчення тут є визначений клас явищ, котрі мають безмежну кількість сторін, виділення яких призводить до утворення різноманітних аспектів дослідження предмету [5, 82].

Разом з тим, С. Сисоєва зазначає, що творчість окремої людини, як правило, розглядається дослідниками у двох аспектах: як сукупність якостей особистості, в яких проявляється відношення суб'єкту до світу і самого себе, її спосіб самоствердження; і як діяльність певного характеру, яка відбиває вищу ступінь активності. Суперечлива єдність цих двох аспектів знаходить відображення у науковій дискусії про взаємозв'язок творчості і діяльності.

Своє бачення взаємозв'язку категорій творчості і діяльності вона визначає у наступних тезах:

- діяльність є основою творчості, сутність людини-творця виражається в діяльності, але повністю не виявляється у неї. Повністю людська сутність виявляється у творчості, яка відбиває високий рівень активності людини, змінюються пороги розпредмечування;
- творчість і діяльність спрямовані на перетворення оточуючого світу і самої людини як діючого суб'єкту, але діяльність може бути продуктивною і репродуктивною, включати не тільки безпосередньо репродуктивні дії, але й мотиви, відношення, погляди, переживання,

самосвідомість і інші форми прояву людських якостей, які не приводять до певного видимого результату [8, 11].

У зв'язку з вище окресленими твердженнями, будемо вважати, що саме мотиви є стимулом дій механізму творчості. Зазначимо, що результати творчої діяльності не завжди є соціально значущими і новими у прямому розумінні цих слів. Дитяча творчість, самодіяльна, індивідуальна творчість «для себе» не має у прямому значенні суспільної цінності. Це суб'єктивно значуща творчість. Новизна у цьому плані полягає у самостійному підході до створення уже відомого, в індивідуальному відкритті. Це новизна у створенні процесуальних моментів, своєрідної комбінації старого. Тому можна говорити про новизну об'єктивну (для всього суспільства) і суб'єктивну (для окремої людини). Будемо вважати, що в сучасних мовах гуманізації суспільства необхідно переглянути поділ новизни на об'єктивно і суб'єктивно значущу. Гуманне суспільство – це суспільство, у якому людина є найвищою цінністю [8, 12]. Саме тому результати творчої діяльності будуть завжди соціально значущими: чи то стосується об'єктивно нового результату, чи то будуть зрушення у творчому розвитку людини. Не дарма у гуманістичній психології творчість розуміють як необхідну для життя людини форму її існування, запорукою емоційного здоров'я. Тому, ми погоджуємося з А. Спіркіним, який зазначає, що новизна об'єктивна і соціально значуща, якщо результат дійсно новий в контексті історії культури, якщо ж він новий лише для його автора, новизна суб'єктивна і не має суспільного значення [10, 350].

Багато дослідників вважають, що творчість є специфічною здатністю кожної людини і може розвиватись. На нашу думку, вона не тільки може розвиватись, а й повинна розвиватись, оскільки мова йде про майбутнього вчителя. При цьому не варто брати до уваги яку дисципліну буде викладати вчитель у своїй професійній діяльності – це не має суттєвого значення, основний зміст полягає у розвитку його як творця, новатора, здатного поглянути на буденні речі через призму творчості та креативності. Саме

такого вчителя чекають у школі. Саме від такого вчителя залежить повноцінний гармонійний розвиток особистості, підростаючого покоління. Саме він здатен навчити дітей реалізовувати свої задатки і розвивати їх здібності, спрямовуючи у правильне русло.

У зв'язку з цим, розглянемо основні положення теорії творчості Е. Торренса, який вивчав протягом двадцяти років розвиток творчих здібностей дітей у США. У своїй теорії він відзначає як наявність успіхів, так і невдач, які пов'язані з тим, що офіційна педагогіка приділяє проблемам навчання творчості незначну увагу. Такої ж думки притримуються спеціалісти у галузі роботи з обдарованими дітьми М. Карне, Епстайн [4, 149].

Вітчизняні вчені (Г. Альтштуллер, Л. Гурова, А. Есаулов, О. Матюшкін, В. Моляко, П. Просецький, В. Семиченко, В. Рибалка та ін.) досліджували і розробляли шляхи розвитку творчих можливостей молоді. Вони звертали увагу на методи активізації інформаційного потоку, засоби активізації творчої діяльності, методику розв'язання творчих задач, конструювання взаємовідносин у дослідницькому колективі, розвиток творчих можливостей молоді у процесі гурткової роботи тощо.

Нас насамперед цікавлять питання розвитку педагогічної творчості як складової частини мистецької педагогіки під час навчання у вищому педагогічному навчальному закладі, стимулювання творчої активності майбутніх учителів.

У зв'язку з поставленою проблемою, спираючись на праці вчених [6, 7-9] ми дійшли висновку, що на сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної думки можна виділити такі основні напрямки вивчення творчості: витіснення принципу діяльності принципом взаємодії, системним підходом. Разом з тим, діяльнісний підхід застосовується, коли його розглядають як частковий випадок системного підходу, в основі його полягає не стільки дія (діяльність), скільки взаємодія; об'єднання когнітивного і особистісного (операційного і мотиваційного, інтелектуального і особистісного тощо)

аспектів психології творчості; використання поняття та інтенсивний розвиток дослідження рефлексії; дослідження творчості не тільки як діяльності по створенню; стверджується, що творчість не обов'язково є створенням, вона може біти рекомбінацією відомих елементів, може бути і руйнування; розуміння творчості як розвивальної взаємодії її суб'єкту і об'єкту, спрямованої на розв'язання діалектичної взаємодії. Для творчості необхідні об'єктивні (соціальні і матеріальні) і суб'єктивні (знання, уміння, розвинуті творчі можливості суб'єкту) умови [8, 12].

У сучасних умовах розвитку освіти та дослідженні поняття творчості досить великої уваги приділяється визначенню поняття педагогічної творчості. Воно, як правило, ґрунтується на визначенні сутності творчості, але все ж таки характеризується різними вченими по-різному. Ми будемо намагатись уніфікувати погляди та підійти до нього комплексно, оскільки на нашу думку поняття «педагогічна творчість учителя» повинно розглядатись у тісному взаємозв'язку з різними особистісними якостями майбутнього педагога.

В. Андрєєв підходить до визначення цього поняття з боку педагогіки творчості. Він визначає її як систему двох діалектично взаємообумовлених видів людської діяльності: педагогічного виховання та самовиховання особистості у різних видах творчої діяльності і спілкування з метою всебічного і гармонійного розвитку творчих здібностей як окремої особистості, так і їх творчих колективів [1, 22]. Погоджуючись із визначенням Андрєєва, зауважимо, що формування творчої особистості передбачає ще й розвиток мотивів та характерні якості особистості, які мають вирішальне значення для спільної творчої діяльності.

На думку Н. Кичук педагогічна творчість – це найважливіший критерій якісного становлення особистості вчителя сучасної школи, яка виявляється, насамперед, у соціальній потребі в творчій праці. Вона вважає, що педагогічна творчість має стати рисою кожного педагога, тобто набути масового характеру [3, 30].

У своєму педагогічному словнику С. Гончаренко дає таке визначення педагогічної творчості. Творчість педагогічна – оригінальний і високоефективний підхід учителя до навчально-виховних завдань, збагачення теорії та практики виховання й навчання. Досягнення творчого результату забезпечується систематичними цілеспрямованими спостереженнями, застосуванням педагогічного експерименту, критичним використанням передового педагогічного досвіду. Творчість педагогічна стосується різних сторін діяльності вчителя – проведення навчальних занять, роботи над організацією колективу учнів відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей, проектування особистості учня, вироблення стратегії і тактики педагогічної діяльності з метою оптимального виконання завдань всебічного розвитку особистості [2, 326].

С. Сисоева зазначає, що творча педагогічна діяльність педагога завжди органічно пов'язана з вивченням, науковим аналізом і впровадженням педагогічного досвіду. Вчитель, який працює творчо, спирається на досягнення педагогічної науки, сам збагачує педагогічну теорію, розкриває закономірності педагогічного процесу, визначає шляхи його удосконалення, прогнозує результати своєї діяльності, тобто його діяльність є дослідницькою [8, 15-16].

Наведена ретроспективна характеристика дає нам змогу визначити, що поняття педагогічна творчість учителя вбирає у себе сутність і закономірності такого феномену як творчість. Педагогічна творчість учителя зумовлена всією варіативністю психолого-педагогічних зв'язків вчителя й учня, педагогічного й учнівського колективів, їх спільною творчою діяльністю, яка спрямована на розвиток творчої індивідуальності кожного її суб'єкту. При сприятливих конкретних умовах педагогічної праці найвища результативність педагогічної творчості проявляється у позитивній динаміці сформованості творчої особистості учня та зростання творчої педагогічної діяльності вчителя.

Література:

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности. – Казань: Изд-во Казанского университета, 1988. – 228с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376с.
3. Кичук Н.В. Формування творчої особистості вчителя.- К.: Либідь, 1991. – 96с.
4. Одаренные дети: Пер. с англ. / Общ. ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слущкого; Предисл. В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376с.
5. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. – М.: «Педагогика», 1976. – 280с.
6. Психология творчества / Под ред Я.А. Пономарева. – М.: Наука, 1990. – 224с.
7. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2005. – 360с.
8. Сисоєва С.О. Педагогічна творчість: Монографія. – Х.-К.: Книжкове видавн. «Каравела», 1998. – 150с.
9. Сова М.О. Інтеграція художньо-культурологічних знань у системі професійної підготовки вчителя гуманітарних дисциплін: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / М.О. Сова; Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – К., 2005. – 46с.
10. Спиркин А.Г. О творческой силе человеческого разума: Послесловие // Гиргинов Г. Наука и творчество. – М.: Прогресс, 1979. – С.332-352.

Ключевые слова: педагогическое творчество, творчество, профессиональная деятельность, профессиональная подготовка, обучение, воспитание.

В статье рассматриваются основные подходы к детерминации понятия педагогическое творчество, и обозначается его роль и место в образовательно-воспитательном процессе высшей школы.

Характеризируются подходы к обозначению педагогики искусства и ее взаимосвязи с педагогическим творчеством.

Keywords: pedagogical creation, creation, professional activity, professional preparation, teaching, education.

In the article the basic approaches to determination of notion of pedagogical creation are examined, and its role and place in the educational process of high school is designated. The approaches to denotation of pedagogics of art and its intercommunication with pedagogical creation are characterized.